

De etterfølgende innlegg om ØKONOMISK LANDSSVIK er skrevet av en jurist som ikke er medlem av NS. Disse oppfatter det som NS-medlemmer mener der kan sies om de såkalte profitørsaker, som de mener ikke kan dømmes etter straffelovens prgr. 86, fordi der ikke kan bli tale om at handlingene er gjort for med forsett å tjene fienden til landets skade, og de skulle dermed også ligge utenfor landssvikanordningens ramme.

ØKONOMISK LANDSSVIK.

I dagene etter 9. april 1940 hersket det i det norske næringsliv, som overalt ellers, fullstendig kaos. Men etterhvert som de tyske tropper underla seg større og større deler av landet, meldte det problem seg med stigende tyngde hvorledes en skulle forholde seg med bedriftene, forretningene, personalet, arbeiderne og den vanlige virksomhet, omsetning, transport og produksjon. Enhver var klar over at situasjonen var ekstraordinær for å bruke et mildt uttrykk, og at næringslivet var kommet opp i en ny og ukjent stilling, som krevet ekstraordinære forholdsregler av mangeslags art.

Hvorledes forholdene var i Oslo i april-dagene 1940 skildrer h.r.dommer Ferdinand Schjelderup i sin bok "Norges kamp om retten" (1945) side 23, der han omtaler virkningene av tyskernes lynangrep:

"Hele grunnlaget var i et blunk revet bort, arbeidsledighet truet overalt, kontanter var det vanskelig å oppdrive.
"Samtidig var hele vår politiske ledelse blåst vekk".

Biskop Berggrav har også i sin bok "Da kampen kom" side 66 pekt på hvor knusende situasjonen var for folk sydpå:

"Det hevnet seg også at Norges uforberedthet natten til 9.april var blitt så uhyggelig åpenbar.
"Alt dette virket til at båndene var nær på å slites over -
"ikke til Kongen - men til hans regjering".

Imidlertid fikk en noen vegledning i Administrasjonsrådets henstilling om loyalt samarbeide med okkupasjonsmyndighetene, støttet av det sterke inntrykk som høyesterettsjustitiarius Paal Berge og den norske kirkes primas biskop Berggravs ord gjorde, og som neppe trenger ytterligere omtale.

I h.r.dommer Schjelderups bok (side 23) omtaler han et utkast til et brev av 13/4-40 fra fylkesmann Christensen m.fl. til den tyske minister Bräuer om forslag til et forvaltningsstyre for de besatte områder:

" vil vi samtidig uttale, at styret i vedkommende distrikters interesse vil samarbeide fullt loyalt med de tyske myndigheter etter de folkerettslige regler som gjelder herom".

Almenheten og dermed også næringslivets menn ble også vitne til at stat og kommuner fra første stund av stilte seg til okkupanten og hans organers disposisjon. Det offentlige gikk selv i spissen for utførelse av tyske arbeider av ren militær natur. Således vakte det ikke liten oppsikt at Oslo kommune i siste halvdel av april måned 1940 satte igang de omfattende arbeider på Fornebu Flyplass, som naturligvis var overordentlig krigsviktig, og som da også engelske fly på denne tid til stadighet hjemsokte. Den alminnelige næringsdrivende uten kjenskap til det som foregikk bak kulissene og foran arbeidets igangsettelse, så også at ingen av de offentlige menn i kommunen eller Administrasjonsrådet, som hadde vært med på disse ting, forlot sine plasser av den grunn.

Man måtte derfor trekke den eneste og riktige konklusjon at dette så viktige krigsra beide ble utført med de norske myndigheters fulle konsens.

Den egentlige sammenheng hermed var forøvrig den at Oslo kommune på den tyske vernemakts henstilling om reparasjon og utvidelse av Fornebu Flyplass hadde utbedt seg et skriftlig pålegg, noe de tyske myndigheter avslo med den begrunnelse at "de var kommet som Norges venner og derfor ikke ville bruke ma-kt". På et møte på Administrasjonsrådets kontor ble det derpå besluttet å sette arbeidet igang uten sådant formelt pålegg. På dette møte var bl.a. tilstede:

Direktør Alf B. Bryn, representant for Administrasjonsrådet,
Finansråd Hartmann, " " Oslo kommune
Arkitekt Odd Nansen, " " Entreprenørene,
2 representanter for Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon,
2 representanter for Reichskommissar.

Ingen av disse herrer er dratt til ansvar for utførelsen av dette eklatant krigsviktige arbeide. Hvis en person utenom "det gode selskap" hadde hatt noe slikt å gjøre, ville det sikkert medført fengselsstraff under de någjeldende rettsforhold.

I samme retning måtte det også trekke at Administrasjonsrådets formann, fylkesmann Christensen, i et offentlig foredrag bl.a. uttalte:

"Alt må være forsøkt før vi går over til å bli tysk provins.
"Skjer det har det lange utsikter siden".

En uttalelse av en ledende mann innen fagorganisasjonen, Elias Volan, måtte også veie tungt:

"Jeg ville ikke være med på den linje at vi skulle velge
"jernhelen. Det gjelder større verdier enn kongehuset".

Allikevel følte næringslivets menn seg ikke trygge, og det ble derfor rettet henvendelser til Norges Industriforbund, som straks satte seg i forbindelse med fhv. regjeringsadvokat Kristen Johansen, den mann som hadde vært regjeringen Nygaardsvolds og Arbeiderpartiets juridiske konsulent i statsanliggender, den mann hvem høyesterett, da han trakk seg tilbake, ga den mest uforbeholdne ros for juridisk innsikt og virksomhet. Kristen Johansen ga i henhold hertil en betenkning om disse spørsmål til Norges Industriforbund, datert 27. mai 1940, hvori han bl. a. uttaler følgende:

"Det er uomtvistelig at innen det besatte område går okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser foran den ordinære regjeringens bestemmelser. Den siste kan ikke ved forordning forordningsgyldig pålegge den norske befolkning noe eller unnlåte noe, som okkupasjonsmakten påbyr eller forlanger, såfremt okkupasjonsmaktens påbud ikke ligger utenfor grensene av denne okkupasjonsmyndighets rettslige beføyelse. Herav er følgen at en heller ikke senere kan gjøre ansvarsgjeldende mot norske borgere fordi disse ikke har rettet seg etter dens - regjeringens - forholdsordrer, når disse var i strid med okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser".

Og videre:

"I det okkuperte område må en oppfylle kontrakter inngått på forhånd med innvånere av den okkuperende makt. Jeg kan ikke se at der er noen grunn til ikke også å slutte nye kontrakter".

Stillingen var etter denne temmelig uforbeholdne uttalelse av regjeringsadvokaten, sirkulert til Norges Industriforbunds medlemmer som sirkulære nr. 31 av 1940, den at næringslivets menn ikke behøvet å nære noen engstelse eller ha noen betenklighet ved å inngå kontrakter med eller utføre arbeider for de tyske myndigheter.

Opphevelsen av Administrasjonsrådet og utnevnelsen av de kommissariske statsråder kunne ikke bringe noen endring i dette forhold. Denne forandring foranlediget heller ingen aksjon fra høyesteretts side. På dette tidspunkt hadde regjeringen Nygaardsvold som bekjent også for lengst forlatt landet, som i sin helhet var okkupert og styret derfor underlagt Haagerkonvensjonen og Folkerettens regler.

Den 9. juni 1940 utstedte regjeringen en erklæring om at krigen var opphørt i Norge, og bare skulle fortsettes på andre fronter. Uten spesielt kjennskap til folkerettens bestemmelser var det klart for enhver at Norge nå var underlagt okkupantens styre, og at enhver borger hadde plikt til å rette seg etter okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser. I full overensstemmelse med folkeretten kunne forretninger avsluttes med okkupanten og hans organer. Om der kom forordninger fra regjeringen i London, hva der i den første tid ikke gjorde, og om slike forordninger var blitt kunngjort for det norske folk hvilket ikke kunne skje, og under hele okkupasjonstiden ikke skjedde på en noensomhelst betryggende måte, så var enhver i sin fulle rett når han utførte oppdrag for okkupanten.

Etterat okkupasjonen var fullbyrdet og konge og regjering hadde forlatt landet, ba Norges Industriforbund om en tilleggsuttalelse fra Kristen Johansen, som man fikk og som er sitert i Industriforbundets rundskriv av 14. juni 1940. Kristen Johansen uttaler her:

"De har ønsket en tilleggsuttalelse fra meg på grunnlag av
"det faktum at den norske hærledning har opgitt kampen.
"Resultatet herav og av det engelsk-franske tilbaketog fra
"Narvikområdet er at den tyske hær makt ubestridelig er å oppfatte som okkupant av hele Norge, og videre at Haagerkonvensjonens art. 44 og 52 blir uten anvendelse for såvidt som
"disse beskytter norske personer mot tvangsmessig hjelp ydet
"okkupasjonsmakten under dennes militære operasjoner mot landets egen stridsmakt.
"Videre følger av Haagerkonvensjonens art. 43 og 45 at okkupasjonsmakten har all den administrative myndighet som normalt tilkommer landets regjering.
"Konsekvensen er at enhver norsk borger - eller selskap - er lovmessig berettiget til å slutte kontrakter med okkupasjonsmyndigheten om ethvert arbeide og enhver prestasjon innen rikets område.
"Hvorvidt han også er forpliktet til å utføre slikt arbeide, vil avhenge av om han etter landets lov er forpliktet her-
"til, eller om utførelsen er "til okkupasjonshærens behov".

Situasjonen var altså høsten 1940 den at enhver forretningsmann måtte anse det som sin fulle rett å gjøre forretninger med den tyske vernemakt, det var ikke bare fullt lovlig, men måtte også i de fleste tilfelle framstille seg som ønskelig, ettersom det jo gjaldt å holde hjulene igang og arbeidsløsheten - et katastrofetruende fenomen - fra livet. Det var å forutse at nøden og elendigheten i landet ville bli uoverskuelig om arbeidslivet skulle stoppe opp.

Følgen var at det ene firma etter det annet søkte og fikk ordres fra tyskerne. Så snart et firma så at en kollega i bransjen leverte varer og utførte oppdrag for tyskerne, og så snart en næringsdrivende fikk vite at både den og den, om hvis patriotiske sinnelag og nasjonale innstilling der ikke kunne herske tvil, søkte og fikk store og inntektsbringende ordres, utviklet der seg et formelig kappløp - en intens konkurranse - om disse ordres fra okkupantens etterhvert stigende organer. Om ordrene direkte gjaldt utbygning av militære anlegg, forsyninger av krigsmateriell, krigskontrabande, eller bare indirekte støtte til tyskerne i deres kamp, spilte ingensomhelst rolle.

Som et ledd i denne utvikling kan nevnes opprettelsen av "Tysk Handelskammer i Norge" ved årsskiftet 1940/41. Den forberedende komite bestående av Industriforbundets direktør, herr Lorentz Vogt, Pilling, P. M. Røwde, F. Heyerdahl, Z. E. Wüskmann og Brinckmann sendte ut følgende innbydelsessirkulære:

Tysk Handelskammer i Norge.

"For å fremme handelsforbindelsen mellom Tyskland og Norge har
 "man tatt opp arbeidet med å opprette et tysk handelskammer i
 "Norge. I Oslo er foreløpig nedsatt et forberedende utvalg på
 "6 medlemmer, hvorav 3 er norske og 3 er tyske.
 "Denne komite har til oppgave å utarbeide statutter for det nye
 "kammer og treffe de nødvendige foranstaltninger før den konsti-
 "tuerende generalforsamling. Tidspunktet for denne generalfor-
 "samling er ennå ikke fastsatt. For imidlertid straks å kunne
 "ta fatt på de mangesidige og viktige oppgaver som allerede fore-
 "ligger, er kammerets tekniske apparat bragt i orden fra 1. sep-
 "tember d.å. Den daglige ledelse er overdratt herr Georg Brinck-
 "mann, som i mange år har vært ansatt i Reichsgruppe Industrie,
 "Berlin. Kontorlokaler er foreløpig leid i Fr. Nansens pl. 8,
 "værelse 609, tlf. 20896.
 "Kammeret vil arbeide for å fremme samhandlen mellom Norge og
 "Tyskland, og vil samtidig søke å fremme den personlige forbin-
 "delse mellom næringslivets menn i begge land. Det vil oppta et
 "intimt samarbeide med alle tyske og norske myndigheter og næ-
 "ringsorganisasjoner, og vil se det som sin oppgave å føre de
 "interesserte næringsgrupper i begge land sammen til et frukt-
 "bart samarbeide og tjene de berettigede næringsinteresser i
 "begge land. Dette vil også komme til uttrykk derved at kamme-
 "rets styre vil bestå av både tyske og norske medlemmer, under
 "ledelse av en tysk president. Styret skal ha den ansvarlige
 "ledelse og administrasjon av kammeret, og vil bestå av presi-
 "denten, en norsk visepresident samt et tysk og et norsk medlem,
 "foruten den tyske daglige leder av kontoret.
 "Kammeret vil derved bli bygget opp på samme måte som de tyske
 "handelskammere i de øvrige europeiske land. Det vil derfor kun-
 "ne bli offisielt anerkjent fra tysk side, og vil også bli gitt
 "spesielle oppgaver, som hittil har vært ivarettatt av de tyske
 "myndigheter i Norge.

"Den årlige minimumskontingent er fastsatt til norske kroner 100. Den forberedende komite vil foreslå for den konstituerende generalforsamling, å innkreve norske kroner 60.- for det første år, som løper fra starten til 31. mars 1941.
 "For organisasjoner og særlig interesserte firmaer er det adgang til å yde bidrag utover minimumskontingenten.
 "Innbetalinger i Norge kan skje på det tyske handelskammer
 "I Norges foliokonto nr. 4988 B i Den Norske Creditbank, Oslo".

Dette innbydelsessirkulære - som vel må sies å tale for seg selv - var ledsaget av en fortegnelse over en rekke av vårt næringslivs mest framstående menn, selskaper og banker, som underhånden allerede hadde tegnet seg som medlemmer av kammeret, folk som framdeles sitter i spissen for vårt lands største bedrifter, og om hvis patriotiske innstilling og holdning ingen har reist tvil, men tvert om gitt attest! Fortegnelsen over dem som tegnet seg underhånden til dette foretagende er tidligere offentliggjort og ser slik ut:

Aall - Ulefos Brug, Ulefoss,	Aas & Wahls boktrykkeri, Oslo
A/S Askim Gummivarefabrikk,	Direktør Fr. H. Behrens, Oslo
Bergens Privatbank,	A/S Bjørkåsen Gruber, Oslo
Advokat Chr. Blom, Oslo	A/S Borregaard, Sarpsborg
S. M. Bryde, Oslo	Bryn, Halden & Nitedals tændstik
Chr. a Bank-og Kreditkasse	Fabrikk, Oslo
A/S Christiansands Møller,	A/S Christiania Portland Cement-
Den Norske Creditbank, Oslo	Fabrikk, Oslo
	De nordiske fabrikker, De No Fa
Det Bergenske Dampskibsselskab, Bergen	A/S, Oslo
	A/S Den Norske Kalosje og Gummi-
Det Stavangerske Dampskibsselskab, Stavanger	varefabrikk, Mjøndalen
	Det Nordenfjeldske Dampskibsselskab, Trondhjem
Det Norske Zinkkompani A/S,	Det Søndenfjeldske Norske Dampskibsselskab, Oslo
	Electric Furnace Products Company, Limited. Sauda
Elektricitets-Aktieselskapet A. E. G., Oslo	A/S Elektrisk Bureau, Oslo
Direktør Elias Fegersten, Oslo	
Dir. Bernh. Fossum, Oslo	A/S Forenede Blikemballagefabrikker, Moss
Grimstad Gartneri, Grimstad.	Fredrikstad Granitkompani A/S
Johan Heltung A/S, Oslo	K.N.Vegard, Fredrikstad
Oluf Holm A/S Ltd. Ålesund	Felix Hartmann A/S, Oslo.
Hudtwalcker & Co A/S, Oslo	Dir. F. Heyerdahl, Oslo
Dir. Carl A. Janicke, Oslo	Th.C.Holm & Søn, Oslo
Henry Johansen Ltd., Oslo	A/S Høyer Ellefsen, Oslo
	A/S Jelølinjen, Oslo
O. Kavli A/S, Bergen	Henry Johansen Lumber Co. A/S, Kristiansand.
Generaldir. S. Kloumann, Oslo	Keddel & Bommen, Oslo
A/S Lilleborg Fabrikker, Oslo	Kunstsilkefabrikken A/S, Notodden
	Generaldir. Arne Meidell, Sarpsborg
A/S Meraker Smelteverk, Kopperå,	
Norges Industriforbund, Oslo	Dir. Thorolf Mowinckel, Oslo
	A/S Norsk Aluminium Company, Oslo

Norsk Hydro/Elektrisk Kvælstoffaktieselskab, Oslo
 Notodden Calcium Carbida-fabrikk A/S, Notodden
 Gross. Alfred W. Olsen, Oslo,

Porsgrunns Mek.Verkested,
 Porsgrunn
 Røwde & Co., Oslo
 Halvor Schou, Hjøla Væveri,
 Oslo.
 Sjørsøya Kull-og Koks A/S,
 Oslo
 Skibsr. Johan Stenersen, Oslo.
 Tinfoss Papirfabrikk,
 Notodden
 Treschow-Fritzøe, Larvik
 A/S Vagsøy Kalkverk, Oslo

Direktør Lorentz Vogt, Oslo.

Norsk Sprængstoffindustri A/S,

Odda Smelteverk, Odda.
 Orkla Grube-Aktiebolag, Løkken
 Verk.

Direktør Øystein Ravner. Oslo
 Saug ruksforeningen, Halden
 Siemens Norsk Aktieselskap,
 Oslo.

Konsul Thomas Stang, Oslo.
 A/S Sydvaranger, Oslo.
 Tinfoss Jernverk A/S,
 Notodden
 A/S Union (Union Co), Oslo
 A/S Vestlandske Gummivarefabrikk,
 Stavanger.
 A/S Ægir, Melbo.

Dette er bare en liten brøkdel av dem som i tillit til det gode selskaps borgen senere meldte seg inn som medlemmer av Tysk Handelskammer i Norge.

Har noe forledet til økonomisk samarbeide med okkupan-ten må det vel være dette, og skulle noen tillegges strafferettslig ansvar for sådant samarbeide, måtte det vel i første rekke være de menn som gikk inn for opprettelsen av Tysk Handelskammer i Norge. Etter forlydender skal der imidlertid ikke reises tiltale mot noen av de nevnte herrer for dette forhold.

Å nevne alle de store, mellomstore og mindre firmaer som etterhvert gikk inn for å sikre seg tyske ordres, og for å utføre dem på den mest tilfredsstillende måte, er selvsagt umulig. Det er lettere å nevne dem som ikke gjorde det, skjønt der kan være berettiget grunn til å anta at slike firmaer og bedrifter ikke eksisterer, når en skal ta med alle de direkte og indirekte ordres, primære og sekundære virksomheter. Sannheten er den, at med vitende og vilje gikk praktisk talt hele det norske næringsliv inn for å sikre de tyske militære og økonomiske interesser. Visstnok er det så at den tyske vernemakt sikret seg kontrollen over våre viktigste industriforetagender, men de direktiver og pålegg disse mottok ble møtt med den beste vilje til å utføre oppdragene. Det allerede bestående maskineri ble utnyttet 100 %, og hvor det var nødvendig og regningssvarende gikk firmaene til nyanskaffelser og utvidelser, likesom de, for å øke kapasiteten, sendte folk i spesielt studieøyemed til Tyskland eller til det øvrige tilgjengelige utland. En rekke nye oppfinnelser og metoder ble satt ut i livet, og mange nye fabrikker og industriforetagender så dagens lys, alt basert på leveranser til den tyske krigsmaskin. Hvor det nødvendige råstoff var tilstede blomstret industrien som aldri før.

Bankene garanterte og finansierte beredvillig disse leveranser, som uten deres mellomkomst neppe hadde kunnet gjennomføres, i ethvert fall ikke i den utstrekning som skjedd. De må derfor ta

sin del av ansvaret for tilførelsen eller gjennomførelsen av de store tyske oppdrag.

Om industrien med vekslende hell vil forsøke å unnskylde seg med at oppdragene ble utført mere eller mindre etter pålegg, er dette et argument som handelsfirmaene vanskelig kan høres med, i ethvert fall hvor det gjelder leveranser over et lengere tidsrum, idet en handlende som regel bare kan unnlate å kjøpe inn flere varer for videresalg. Her treffer man derfor på de mest åpenbare eksempler på "krigsprofitører". Firma etter firma kan gjennomgås etter bransjeregistrene, og ikke mange vil unngå å komme inn under landsvikancordningens bestemmelser, når det skal gjøre rede for hvor de store fortjenester under okkupasjonen skriver seg fra. Direkte eller indirekte er gevinstene kommet fra tyske ordres for en stor prosents vedkommende.

For de norske firmaer betød de tyske ordres en stor fordel også utover den rene pengefortjeneste, det betød preferanser på råmaterieil, energi, driftsmidler, lokaler, transport og arbeidskraft, men også beskyttelse mot alle slags overgrep og lettelser i enhver henseende.

Best viste det seg da loven om den tvungne nasjonale arbeidsinnsats ble iverksatt. Det gjaldt da å sikre seg tyske ordres forat sjefer, juniorsjefer med omgangskrets, funksjonærer og arbeidere ikke ble utskrevet til tyske anleggsarbeider. Trafikken på de tyske Dienststeller var aldri så livlig som nettopp på dette tidspunkt, da enhver måtte forstå at krigen definitivt var tapt for tyskerne.

En skal avholde seg fra å ta fram eksempler på hvorledes enkelte av våre mest landskjente firmaer uten oppfordring, søkte samarbeide med okkupanten allerede før okkupasjonen ennå var fullbragt, og mens det ennå pågikk krigshandlinger her i landet.

Det kan med trygghet sies at størstedelen av vår forretningsstand og vårt næringsliv etter hvert ble så sterkt "infisert", at å skille klinten fra hveten må bli et uhyre vanskelig, for ikke å si umulig, arbeide.

Men heller ikke hermed kan kapitlet om krigsprofitørerne slutte. Vi har de ca. 100.000 arbeidere, gårdbrukere, småbrukere, fiskere, endogså kontorfolk og laverelønnede funksjonærer, som frivillig meldte seg til de høyt betalte tyske anleggsarbeider av militær natur, eller drev svartebørs med tyskerne. Endog så sent som i 1944 måtte myndighetene gripe inn overfor de entreprenørfirmaer som lokket til seg ledig eller disponibel arbeidskraft gjennom store annonser i dagspressen, hvori den høyeste lønn ble lovet, gratis reise fram og tilbake, gratis forpleining o.s.v. Det er bare en gradsforskjell mellom de firmaer som tjente millioner på tyske leveranser og den småbruker som forlot sitt bruk for i tysk tjeneste å heve en månedslønn som var like stor som hans tidligere årsinntekt.

De dommer som er falt i disse saker er forholdsvis å og har en noe tilfeldig karakter.

For såvidt angår det forhold å forlate sitt normale arbeide og ta bedre betalt frivillig arbeide hos okkupanten har vi en byrettsavgjørelse, hvorefter vedkommende ble frifunnet for landsvik. Forholdet gjaldt ansettelse som arbeider ved den tyske krigsmarine etter en ukelønn av kr. 200.-. I samsvar hermed har Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon enstemmig besluttet at de arbeidere, som det ikke er noe annet å utsette på enn at de tok denslags arbeide under okkupasjonen, skal betraktes som fullgode medlemmer av organisasjonen og ikke vederfares restriksjoner av noenshelst art - en linje som helt ut faller sammen med Kristen Johansens syn på saken.

Da enkelte kommuner som f.eks. Larvik og Trondheims kommuner i sin tid direkte henviste den overflødige arbeidshjelp til tyske arbeider, ville det vel også være en selvmotsigelse om arbeiderne senere skulle straffes for at de tok slikt arbeide. Noen avgjørelse i motsatt retning for disse arbeidsforhold foreligger såvidt vites ikke, og man må vel som forholdene ligger an med ca. 100.000 tyskerarbeidere, ha grunn til å gå ut fra at prinsippet for rettsoppgjøret her er fastlagt.

Når det gjelder forretningsvirksomhet er situasjonen mere uklar. Høyesterett har i sin første behandling av landssvikanordningen innledningsvis uttalt at forutsetningen for dens anvendelse i alle tilfelle er at forholdet er av den beskaffenhet at det rammes av straffelovens prgr. 86 m.fl. Med andre ord at landssvikanordningen skal virke som en amnestilov, etter hvilken man kan nedsette straffen til under det i straffeloven nevnte minimum 3 år. På dette grunnlag, men også kun på dette, er landssvikanordningens bestemmelser oppretholdt.

Høyesterett har bl.a. trukket den konsekvens herav, at hvis der i dommen ikke henvises til straffelovens bestemmelser, men bare dømmes etter landssvikanordningens bestemmelser isolert, blir dommen å oppheve, jfr. også grunnlovens prgr. 97 (om lovens tilbakevirkende kraft).

Videre har man fra samme hold uttalt at hvis landssvikanordningen skulle ramme forhold som ligger utenfor gjerningsinnholdet i straffelovens bestemmelser, kan anordningen i hvertfall ikke for såvidt anvendes på forhold før dens tilblivelse, jfr. grunnlovens prgr. 97. Enkelte bestemmelser i landssvikanordningens opprinnelige form har da også måttet revideres overensstemmende hermed, således bestemmelsene om ektefellens medansvar.

Landssvikanordningen har fra første stund av gitt seg ut for å være en ren amnestilov, men den forhåndsfortolkning og utdypning den gir av straffelovens prgr. 86 m.fl. - og som har vært gjenstand for den skarpeste kritikk - viser såvisst ikke noen amnesterende tendens når det gjelder omfanget av landssvikere, men er i høy grad egnet til å villedes såvel politi som domstoler. Spesielt de underordnede instanser, som overbrides med saker, kan ikke gi seg til så nøye i hvert enkelt tilfelle å granske den lovlige anvendelse av anordningens bestemmelser. Bare en ting som fortolkningen av begrepet "utilbørlig" i anordningens prgr. 2, III, og som hele konstruksjonen "økonomisk landssvik" hviler på, gir i seg selv så rike muligheter for vilkårlighet i avgjørelsene at man ikke er tjent hermed, så meget mere som straffeloven ikke benytter seg av et slikt uttrykk i denne forbindelse, og det samtidig må være på det rene at storparten av forretningene med tyskerne er fullt lovlige og straffrie.

Når så avgjørelsene for tusenvis av menneskeskjebner ligger i hendene på folk, som tildels er fylt med opinion for ikke å si hat og tildels er uøvede i vurderingen av disse så mangesidige og vanskelige problemer, vil man lett forstå at dette kan føre til de merkeligste rettsavgjørelser, til uopprettelig skade for vårt før så utmerkede rettssystem.

Forholdet er kommet dithen at en forretningsmann som har en ondsinnet konkurrent - ja, en tilfeldig uvenn - kan vente seg hva som helst, såframt han på en eller annen måte har omsatt varer eller ytet okkupanten tjenester, det være seg nokså beskjedent. De straffbefriende omstendigheter "tvang", "pålegg", "rekvisisjoner" etc. kan det jongleres med nærmest etter behag, idet man ikke kan oppstille særlig sterke krav til beviset, da forholdet som regel var at tyskerne ikke ville gi formelt skriftlige pålegg, selv om levering fant sted etter forlangende. På den annen side har vi de tilfeller - og herunder hører de fleste - at vedkommende selv uoppfordret lå på kne for å få lov til å levere, og senere selv sørget for at bestillingene fikk den rette, for ham, straffbefriende form. Hører man med til det riktige selskap er det lett å finne en passende unnskyldning for sine transaksjoner, og blir trodd på det. Hvilken vilkårlighet og meningløshet dette kan føre til kan best illustreres ved eksempler fra virkeligheten:

En framstående forretningsmann - innehaver av en av våre landskjente bedrifter - leverte under den første del av okkupasjonen svære kvanta varer til tyskerne, direkte og på helt frivillig basis. Da han senere fikk "kolde føtter" benyttet han seg av en mellommann, vel vitende om at varene gikk til samme tyske avdeling som før. Han selv har etter krigen fått de største æresbevisninger fra øverste hold mens mellommannen, som kun har omsatt en brøkdel av varene og til samme avtager, av politiet derfor er innstillet på fengselsstraff, bøter og inndragning foruten tap av borgerlig aktelse.

Og dette er ikke noe enkeltstående tilfelle. Eksempelenes antall kan fylle en bok!

Endel av de avsatte dommer har da også tilgangs bevis at de underordnede domstoler ikke har maktet å trekke de riktige konsekvenser av landssvikanordningens mangeartede juridiske spissfin-digheter.

I dom avsagt av Drammens byrett før jul uttales således om en "brakkebaron", at hans forhold nok måtte ansees som høyst graverende, men dog ikke av den art at man antok det rammes av straffelovens prgr. 86. Konsekvensen herav skulle da blitt frifinnelse for landssvik. Allikevel dømmes - "amnesteres" - vedkommende etter anordningens prgr. 2 til 1-3/4 års fengsel, tap av diverse statsborgerlige rettigheter, foruten bøter og inndragning, for et forhold som i sin helhet lå forut for anordningens tilblivelse. Konklusjon: Et lyspunkt forsåvidt som domstolen har overveiet anvendelsen av straffelovens prgr. 86, men ellers en sørgelig mangel på juridisk forståelse og et bytte for den villedning anordningen har bragt i våre tidligere så utmerkede strafferettsregler.

Imidlertid vil sikkert de fleste dommere nøye seg med en blott og bar henvisning til straffelovens prgr. 86 uten å reflektere nærmere over hva der ligger heri, og nettopp der ligger den største fare:

Forholdet vil ikke bli bedømt med straffelovens prgr. 86.s strenge bestemmelser om landssvik for øye, men ut fra den høyst utvidende, autentiske fortolkning landssvikanordningen ved en tilsnikelse har gitt det samme begrep.

De uttrykksmåter landssvikanordningen benytter seg av om begrepet økonomisk landssvik bringer snarere tanken hen på alminnelige forseelser, jfr. uttrykket "utilbørlig" og trustlovens samme, bare med den forskjell at begrepet i den ene forbindelse gjelder inn- dragning og bøter (trustloven) mens det i den annen relasjon kan bety 8 års tvangsarbeide. Begrepet "utilbørlig forretningsvirksomhet med fienden" må jo i og med landssvikanordningens bestemmelse herom anses innfortolket i straffelovens prgr. 86, og kan følgelig også straffes etter sistnevnte strengere bestemmelse, hvis man skulle finne dette hensiktsmessig.

Det er åpenbart at man på denne måte vil måtte regne med en rekke fellende dommer for landssvik, som man ellers ville unngått om straffelovens bestemmelser fortsatt hadde fått lov til å stå som eneste straffebestemmelser for disse forhold. Det sier seg også selv at når domstolene kan gå helt ned til en mindre bot for landssvik, da blir straffelovens alvorlige begrep temmelig utvisket, og ikke lenger gjenstand for den ansvarsfylte og innskrenkende fortolkning bestemmelsene om landssvik med minimumsstraff 3 år etter straffelovens prgr. 86 rettelig skal underkastes.

Straffelovens prgr. 86 har forøvrig ikke tatt sikte på en situasjon, som den vi kjenner fra okkupasjonstiden, men vel nærmest på en klar krigssituasjon på en krigsskueplass, hvor der, for egen vinnings eller personlige fordeler skyld ytes fienden støtte og kynisk begås handlinger som enhver måtte vite var til skade for eget land.

De jurister og myndigheter som i sin tid satte straffelovens bestemmelser om landssvik ut i livet, tok sikte på en helt annen situasjon, og har neppe i sin vildeste fantasi tenkt seg muligheten av den "juridiske utvanding" begrepet nå ved landssvikanordningen nå har vært gjenstand for.

Når hertil kommer at vår framste strafferettsekspert, professor Jon Skeie, likefram uttaler at anordningen ikke har noen rettsgyldighet, men strider mot grunnlovens prgr. 17 og 97 m.fl., se hans brosjyre "Landssvik" side 19, avsnitt C, ved siden av den knusende dom professor Johs. Andenes i sitt oppsett "Omkring rettsoppgjøret", side 10-11 feller over anordningens landssviksbegrep, er det ikke til å undres over at der er oppstått uro omkring rettsoppgjøret.

Denne anordning, som man dømmer etter, er forfattet i dølgsmål og utstedt av en regjering hvis forfatningsmessige myndighet hertil i beste fall kan karakteriseres som ytterst tvilsom, en regjering som i de 5 år den var borte fra landet, kun hadde tilfældige og mangelfulle forbindelser med hjemlandet, og som av mange lastes for nettopp den situasjon vi kom opp i, og hvis eget forhold derfor vel før eller senere skal granskes!

Endelig er å bemerke at anordningens bestemmelser var beregnet på en helt annen og alvorligere situasjon i krigens slutt-fase, enn den fredelige løsning vårt land av skjebnen ble forundt.

Enhver jurist med noen respekt for våre nedarvede strafferettsprinsipper, bør forlange at denne anordning i sin helhet fra nytt av blir gjennomarbeidet og prøvet punkt for punkt av våre nåværende lovlige myndigheter, såvel av lovkomite som av ting på den for straffelover foreskrevne måte. Først da når vi har fått en virkelig lov etter vår konstitusjons regler, og som er nøye avpasset etter straffelovens landssviksbegrep, først da kan vi si at rettsoppgjøret hviler på et sikkert grunnlag.

De problemer vårt rettsvesen, som følge av landssvikanordningen, vil komme til å stå ovenfor når det gjelder rettsoppgjøret med forretningsstanden, bør kunne unngås ved her å følge den av fhv. regjeringsadvokat Kristen Johansen for disse forhold spesielt optrukne linje, som klart og utvetydig gir uttrykk for vår "førkrigsjus". Den "krisejus" som man nå står i ferd med å slippe løs på folket, kan fa de uheldigste følger for vårt rettsliv i framtiden. Det sier seg selv at Kristen Johansen, dengang han avga sin betenkning, var fullt oppmerksom på straffelovens bestemmelser om landssvik, og på hvilke konsekvenser hans betenkning ville få for landets forretnings- og næringsliv.

En dom synes å trekke i retning av hans betenkning er forøvrig falt ved Oslo Byrett i januar måned d.å. Et firma, hvis innehaver ikke var medlem av NS, som ble innregistrert i august måned 1940, og som hadde utført anleggsarbeider for tyskerne for ca. 7 millioner kroner, ble kun ilagt bøter og inndragning, ikke fengselsstraff eller rettighetsstraff av noen art.

Dette tiltross for at firmaets innehaver hadde gitt den tyske innkjøpssjef gaver (bestikkelse).

Skal det bli noen holdning i bestemmelsene om landssvik må begrepet fortolkes ut fra bestemmelsene i straffeloven, og ikke ut fra den høyst utvidende fortolkning landssvikanordningen selv har gitt begrepet, så meget mere som anvendelsen av hele anordningen nettopp bygger på den forutsetning, at forholdet først og framst må være straffbart etter den alminnelige straffelovs bestemmelser.

Under okkupasjonen brukte tyskerne mellom 11 og 12 milliarder kroner som i sin helhet ble brukt her i landet. Ca. 10% gikk til de militæres sold mens resten ble brukt i næringslivet til oppkjøp av alle slags varer, materialer og utførelse av militære anlegg. Skal en etterspore om mottagerne av disse beløp - spesielt de mange arbeidere - ble påtvunget pengene, vil vårt rettsapparat være opptatt hermed i flere år framover, og noen annen jus for arbeiderne enn den som det er meningen å praktisere overfor forretningsfolk lar seg neppe forsvare, spesielt når det var ganske alminnelig at alminnelige arbeidere ofte tjente mere enn forretningsfolk, og lønninger fra kr. 200.- til kr. 500.- pr. uke var ganske alminnelige på de tyske anlegg.

Som forholdene nå er synes det å råde den mest totale mangel på rettssikkerhet og på prinsippet likhet for loven. Ingen kan føle seg trygg for de følger gammelt uvennskap, konkurransenidd og andre lave menneskelige egenskaper kan føre med seg i dette rettsoppgjør. Bare ved avdelingen i Oslo er det, etter opplysninger i pressen, innkommet over 80.000 slike anmeldelser.

De foretatte arrestasjoner i disse saker er få og høyst tilfeldige. I svært mange tilfelle får en følelsen av at privathevnen igjen er kommet i forgrunnen i vår strafferettspleie.

Hertil kommer den utvidede adgang til varetektsfengsel, som politiet i disse saker kan benytte seg av, og som i praksis har medført at en siktet kan bli sittende på nærmest ubestemt tid. Når en enkelt forhørsrettsdommer i den første tid under rettsoppgjøret skulle ekspedere ca. 50 fengslingskjennelser pr. dag, eller gjennomsnittlig 1 pr. 5. minutt, nå ca. 25 eller 1 pr. 10. minutt, sier det seg selv at politiets begjæring og direktiver stort sett måtte følges. På denne måte har politiet faktisk hittil bestemt straffutmålingen, mens denne funksjon vel rettelig tilkommer retten. Spesielt overfor "profitører", hvor det kan stille seg tvilsomt om straff overhodet kommer til anvendelse, har dette system vært uheldig.

Det er innlysende at de landskjente storbedrifiers virksomhet er foregått i bevisstheten om at den var uangripelig og i full overensstemmelse med de nedarvede prinsipper, som er kommet til uttrykk i folkerettens bestemmelser. Det av følelser og opinion - under krigen forberedte - nå betonte oppgjør, bør vike plassen for et mere saklig og veloverveiet rettsoppgjør, bygget på straffelovens ånd og bestemmelser.

Skal der trekkes opp noen rettningslinjer for disse forhold, bør man anstendigvis ta hensyn til de direktiver forretningsstanden lot innhente nettopp herom, og som sammen med de ledende forretningsmenns direkte oppfordring og eget eksempel, var avgjørende for så manges forretninger med okkupasjonsmyndighetene.

Videre må man ta i betraktning at okkupasjonen strakte seg over et tidsrum av hele 5 år, og før eller senere under denne tid måtte storparten av våre forretningsfolk komme i en viss kontakt og økonomisk forbindelse med okkupanten for i det hele tatt å kunne eksistere.

Endelig er å bemerke at våre myndigheter i London, fullt bekjent med disse forhold, lot de passere upåtaalt helt til langt ut i 1944, og da for kun å uttale at disse krigsførtjenester skulle belegges med 100% skatt, men ikke med et ord å nevne at det også var straffbart som landssvik. Når regjeringen forholdt seg på denne måte hadde det formodentlig sin årsak i at den ikke selv kunne anvise folket en annen og bedre utvei til opprettholdelse av livet, enn den man var henvist til i okkupantens tjeneste.

Ut fra disse betraktninger må man komme til et annet resultat og en helt annen formulering enn landssvikanordningens prgr. 2, avsnitt III. Utgangspunktet må være at så lenge en næringsdrivende ikke går lenger i sin "Bistand" til okkupanten enn den Haagerreglene gir okkupanten rett til å forlange, bør vedkommende ikke kunne straffes for landssvik for kontrakter eller samarbeid med okkupasjonsmyndighetene.

Om dette samarbeid opprinnelig er kommet istand etter okkupantens eller vedkommende forretningsmanns initiativ bør ikke være avgjørende. Herved undgås den uensartethet man ellers vil få i rettsavgjørelsene om sakenes utfall skulde være avhengig av hvor behendig vedkommende forretningsmann har innrettet seg.

Det ville også unektelig ta seg noe eiendommelig ut om de forretningsmenn som gikk i spissen for dette samarbeid med okkupanten går fri, mens de som fulgte deres anvisning skulle få alvorlige fengselsstraffer.

Da landets regjering ikke med rettsvirkning kunne gi kontraordre mot de i Haagerkonvensjonen oppstillede forskrifter - se S keie Landssvik s. 41 avsnitt II - skulle spørsmålet etter dette innskrenke seg til:

Hva kunne okkupasjonsmyndighetene etter Haagkonvensjonen ikke fordre av den besatte stats innvånere?

Dette gir konvensjonens artikler 43 - 52 selv svaret på. Okkupanten kan ikke fordre tjenester eller prestasjoner som direkte hører til "krigsoperasjoner mot fedrelandet" eller som umiddelbart tjener et krigsoperasjonsformål rettet mot våre allierte. Innlater man seg frivillig på denslags er det landssvik, men her ligger også den naturlige begrensning for anvendelsen av straffelovens prgr. 86 m.fl. Spesielt synes dette klart i betraktning av at det er et langt sprang mellom det at en handling er rettmessig, og det at den er belagt med en minimumsstraff på 3 år, ved siden av at Haagkonvensjonens bestemmelser må forutsettes avfattet med det internasjonale landssviksbegrep for øye, således at en okkupant med støtte i konvensjonen ikke bør kunne fordre tjenester som - hvis tilbudt frivillig - måtte betraktes som regulært landssvik.

Et eksempel vil kanskje best illustrere dette:

Det å bygge brakker for okkupanten bør i og for seg ikke belegges med straf. De fleste brakker gikk forøvrig til tyskernes behov her i landet, hvorved den sivile befolkning ble spart for rekvisisjoner i større utstrekning enn tilfellet var. Helt annerledes stiller det seg med den entreprenør som gjennom det tyske innkjøpskontor til stadighet sto i direkte kontakt med Østfronten, for pr. fly å levere sine spesiallavede, flyttbare brakker til bruk i de forreste linjer.

Da ingen "profitør"sak hittil har vært forelagt Høyesterett, kan disse forhold ennå rettes og bringes i overensstemmelse med våre nedarvede rettstradisjoner.

Når historiens dom engang skal skrives om forholdene i Norge etter 7. mai 1945, ville det være lite smigrende for vårt rettsvesen om vår strafferettsekspert, professor Jon Skeie's ord: "Vi har aldri i vår historie hatt en sådan rettsløshet", se "Landssvik" side 18, her skulle gå igjen.

O s l o i februar 1946.

Supplement.De såkalte profitørsaker..

De såkalte profitørsaker må, som alle andre saker, bedømmes ut fra forholdene og forutsetningene dengang handlingene fant sted. Dette gjelder såvel faktisk som juridisk. Intet menneske kan lukke øynene for at det i spørsmålet "forretningsforbindelse med fienden" har vært en utvikling fra 9. april 1940 til 8. mai 1945. Handlinger som under kamphandlingene i Norge måtte fortone seg som høyst klanderverdige og straffbare, kan til andre tidspunkter være moralsk helt forsvarlige og rettmessige, ja, likefram anbefalsverdige. Det er her ikke spørsmål om bare små nyanser, men om en helt motsatt bedømmelse. Det kan være spørsmål om undskyldende momenter av større eller mindre vekt, men også om helt frifinnende omstendigheter.

Okkupasjonstiden faller naturlig i 2 hovedavsnitt, når det gjelder den rettslige bedømmelse av disse forhold:

1. Tiden 9. april 1940 til 9. juni samme år (kamphandlingene i Norge).
2. Tiden 9. juni 1940 til frigjøringen.

Innenfor disse hovedavsnitt bør man igjen skille:

- 1 a. 9. april - 15. april 1940 (den første Quislingregjering).
- 1 b. 15. april - 9. juni 1940 (administrasjonsrådet under kamphandlingene i Norge).
- 2 a. 9. juni - 25. sept. 1940 (administrasjonsrådet etter kampen i Norge var avblåst).
- 2 b. 25. sept. - 1. febr. 1942 (de kommissariske statsråders tid
1940 Det vil for næringslivet bortsett fra jordbruket og sjøfart si Sandbergs, Johannesens og Ravnens tid).
- 2 c. 1. febr. 1942 til frigjøringen (den siste Quislingregjering).

Hver av disse tidsavsnitt har sine særlige forhold og må bedømmes etter disse. Vanskelighetene består idag i å rekonstruere forholdene, særlig mentalitetsmessig.

Vanskelighetene er store av 2 grunner. Der er siden de første okkupasjonsår hendt så meget at man har ondt for å skille de forskjellige tidsavsnitt fra hverandre. Alle tenker vi idag annerledes enn i 1940, men få gjør seg det klart at så er tilfelle, ennå færre hvori den forandrede tankegang består. Endelig møter det en positiv uvilje hos de fleste å bli presentert for tankegangen i 1940. De ønsker å se vårt folks opptreden fra april 1940 til frigjøringen som en eneste serie av heltegjerninger, hvori der visstnok var noen forrædere og ikke så få svake, men hvor dog de menn og institusjoner som tilslutt skulle få ledelsen av motstandsbevegelsen i virkeligheten sto som urokkelige kjemper fra første stund av.

Man trenger det tildels for å stive av sine egne følelser tildels i den internasjonale reklames tjeneste. Det er blitt litt av en helligbrøde å peke på at også i Norge foregikk der en utvikling fra megen usikkerhet og vakling til den samlede "indre front" som trådte fram i den siste tid før frigjøringen. Men denne "helligbrøde" må begås skal man nå fram til en rettfærdig bedømmelse.

Der kan heller intet galt være i å begå denne "helligbrøde". Der er nemlig intet nedsettende ved at et folk åpent erkjenner at det har undergått en utvikling. 9. april 1940 traff et ikke alene militært, men framforalt mentalitetsmessig uforberedt folk. Vi hadde hatt fred i 125 år. Teoretisk hadde vi visse begreper om krig som et oppgjør mellom hærmassene. Franktirører ønsket vi ikke å være. Vi trodde på en slags "lovlig krig", hvor okkupanten og de okkuperte kunne inntrette seg i le av Haagerkonvensjonens regler hvis i hold de fleste hadde en anelse om, men ingen innsikt i. De folk som senere er gjort til nasjonalhelter var dengang sterkt urbane, ikke bare i sin uttrykksmåte men også i sin tankegang. Selve deres kultur forbød dem å forstå den nazimentalitet som vi sto overfor. Det måtte i alle fall ta tid. Nå ynder man å framstille f.eks. Paal Berg som en moderne Jean d'Arc. Men uten å fornærme noen av partene må det være tillatt å antyde at likheten ikke er slående. Det tok tid for den hjemmeværende del av den eldre generasjon innen det norske folk å finne fram. Den totale krig var oss et fremmed begrep.

Skal man bedømme forholdene får de samtidige dokumenter avgjørende betydning. Etterpåbetragtninger har liten interesse medmindre de bygger på samtidige autentiske dokumenter, og da er det disse mer enn betragtningene som har interesse.

I tidsrommet 9. april - 15. april var det norske folk uten enhver veiledning om hva der var riktig og hva der var galt. Straffelovens forræderiparagraf pliktet alle mennesker å kjenne, like som alle plikter å kjenne enhver lov. I praksis holder dette ikke stikk. Alle visste at han ikke måtte hjelpe fienden i dennes krigeriske handlinger. Men mere visste folk ikke og utover dette reagerte den norske befolkning ikke på det tidspunkt.

Våre ansvarlige myndigheter sto i de første dager etter 9. april overfor et valg som måtte bli avgjørende for i allfall den første tid av okkupasjonen, og som skulle komme til å sette sine spor under hele okkupasjonstiden og nå senere også på oppgjøret etter frigjøringen. Valget måtte gjøres av myndighetene og på deres ansvar. Alternativene var følgende:

- a) Den ubetingede og hensynsløse motstand uten forhandlinger og uten kompromisser.
- b) Samarbeide med okkupanten for å holde okkupasjonen innen Haagerreglenes ramme, for å holde bedriftslivet igang og for å bevare våre materielle verdier.

Det som idag gjør oppgjøret så vanskelig er at de ansvarlige myndigheter i april dagene 1940 valgte alternativ b, for så etterhvert å bli drevet over på alternativ a. Denne overgang fra alternativ b. til alternativ a. fant under okkupasjonstiden sted i

forskjellige repriser og for folkets forskjellige grupper til meget forskjellige tider - avhengig i første rekke Av NS.'s og tyskernes overgrep. Disse overgrep kom først overfor de offentlige myndigheter og på kultur og idrettslivets område - sist på næringslivets. For bankenes vedkommende ble disse angrep aldri gjennomført. De og deres organer var i alt vesentlig intakt 8. mai 1945.

Utviklingen i april 1940.

"Allerede dagen etter okkupasjonen (altså 10. april) begynte de "forhandlinger som førte til dannelsen av administrasjonsrådet". (Norges Bank under okkupasjonen side 9 øverste linje). Dermed var linjene lagt. Alternativ b. var valgt. Dette alternativ fikk sin ytterligere understrekning gjennom en rekke offisielle og offentlige handlinger, som kulminerte ved Administrasjonsrådets dannelselse den 15. april.

Om Administrasjonsrådets rettslige stilling tør der sikkert kunne sies atskillig. Dette har dog ved bedømmelsen av leverandørenes og offentlige og private institusjoners stilling ingen betydning. I forhold til disse ble Administrasjonsrådet det øverste lovlige organ i det okkuperte distrikt. Hva der er anført i ly av dets ordre eller overensstemmende med dets anordninger ble "lovlig". I sin bok "Fra Norges kamp for retten" side 54, bruker h.r.dommer Schjelderup uttrykket om Administrasjonsrådets dannelselse: "Vi har oppnådd legale tilstander. Det eneste vederlag er min takk til Quisling. Helt korrekt er dette ikke. Quislings oppnevning til demobiliserings-sjef var vel så farlig. Uttalelsen framkommer som et resyme av Paal Bergs uttalelse i høyesterett, selvom anførselstegn mangler, så man ikke med sikkerhet kan si hvor sitatet er ment å slutte. "Berg beroliger ham (fylkesmann Christensen) med at han tok ansvaret for lovligheten" Schjelderup, side 71.

Administrasjonsrådet avga erklæring om "loyalt samarbeide med de tyske myndigheter", Schjelderup side 52. Erklæringens ordlyd er ikke offentliggjort, men bør offentliggjøres. Den var imidlertid vel kjent i april-dagene og ble også dengang omtalt i avisene. Den fikk derved betydning for manges opptreden.

Før vi går over til å se på utviklingen under det valgte "Samarbeidsalternativ", alternativ b. kan det ha sin interesse å se på hvordan utviklingen ville ha vært under alternativ a. Sammenligningen med Belgien 1914-18 gir her visse holdepunkter som illustrerer forholdene og motsetningen. Eksempelene er hentet fra de Gerlache de Gomery's bok: "Landet som ikke vil dø", Aschehoug & Co., 1916. Om dagene før tyskernes innrykning i Bryssel heter det:

"Avisene trykker sine siste numre hvorefter man ganske rolig "ødelegger trykkerimaskinene".
Gerlache side 35.

I Norge var det ikke en avis som ødela sine trykkerimaskiner. Heller ingen stanset frivillig. Sabotasjen ved fabrikkene i Belgien begynte straks. Karakteristisk er et opprop fra den tyske kommandant av 10/6-15 (Gerlache s.179):

"Under forgivende av patriotisme og påberopende seg Haagkonvensjonen har enkelte fabrikker gjort seg skyldig i å nekte den tyske armeforvaltning sin medvirkning til hærens forpleining og forsyning".
 Herpå fulgte truslene. Om de belgiske arbeideres holdning berettes bl.a.

"Det som er ennå vakrere og mere rørende enn disse offentlige manifestasjoner, det er den stolte hårdnakkethet hvormed belgiske arbeidere nekte å arbeide for fienden. Deres rolige vegring ved å hjelpe tyskerne på noen måte eller for noen pris".

Så fortelles det om 30 arbeidere ved jernbaneverkstedet i Luttre som nektet å arbeide og ble stengt inne i jernbanevognene. Etter ni døgn ble de presset på nytt. Da ble hundrede arbeidere samlet og den tyske offiser holdt følgende tale:

"Dere skal ikke være redd for framtiden. Kommandanturen vil gi dere et bevis hvori erklæres at dere kun gjenopptok arbeidet fordi dere ble tvunget. La dem som mottar tilbudet ta to skritt frem".

Samtlige arbeidere gjorde et skritt tilbake og skrek:

"Leve Belgien, leve våre soldater".

Direktøren ble arrestert og ført til verkstedet med henstilling om å anbefale arbeiderne å gå tilbake til sitt arbeide. Han meddelte arbeiderne hva der var henstillet til ham, men tilføyet at enhver fikk handle etter sin samvittighet. Ingen gjenopptok arbeidet. Det ble fengsel og deportasjon for direktør og arbeidere. (Gerlach side 230-31). Det kan være nødvendig å ta med så meget fra Belgiens kamp for å vise hva der ikke skjedde i Norge i 1940 og fortsatt under okkupasjonen. Ingen arbeidere og ingen arbeidsgivere demonstrerte åpent mot å arbeide.

I motsetning til i Belgien i 1914-18 og Jugoslavien og Ukraine m.v. under den siste verdenskrig valgte den hjemmевærende del av det norske folk med høyesterett og administrasjonsrådet i spissen kompromissets linje, for i ly av denne linje etterhvert å komme fram til den ubetingede motstandslinje. Man søkte å bevare arbeidslivet og opprettholde våre institusjoner og redde våre verdier. Dette lykkedes også i meget høy grad. Om linjens berettigelse får historier dømme. Der er idag ingen nordmann som kan dømme uhildet derom. Høyesterett, Storting, Norges Bank, samtlige næringsorganisasjoner, regjeringen i London er parter i saken, om enn tildels på hver sin side. Men den enkelte borger er ikke part i denne sak, rettslig sett. Som arbeider, arbeidsleder, entreprenør har han krav på å få sine forhold bedømt etter at retningslinjer som de ansvarlige myndigheter i Norge oppdro på de forskjellige tidspunkter. Til de lovlige myndigheter må her i første rekke henregnes høyesterett, administrasjonsrådet og de av dette nedsatte organer, videre Norges Bank.

Endelig må det være subjektivt frifinnende bevis folk har henholdt seg til på de på den tid framkomne redegjørelser fra autoriteter, hvis ord de måtte sette over sitt eget skjønn som enkelte høyesterettsdommeres rettslige utredninger, framragende interesserte advokaters veiledninger, eller veiledninger fra næringsorganisasjoner, arbeidsgiverorganisasjoner m.v.

Satt på spissen kan man si at det er illoyaliteten som må straffes. Loyaliteten ikke, selv om den er uheldig.

H.r.dommer Andenes har i et foredrag i juristforeningen uttalt følgende (riktignok med sikte på de passive NS-medlemmer, men prinsippet må være det samme overfor "profitører"):

"Det man nå må slå fast for all framtid, hevdet taleren, (Aftenpostens referat 1/2-46) det er de krav til loyalitet som samfunnet stiller til sine medborgere i krigstid. I et lands skjebnetime kan ikke en enkelt mann eller et parti gå sine egne veier mot regjering og lovlige myndigheters ordre. Dette kravet til nasjonal disiplin sto ikke klart for alle da krigen kom".

Det er så, men det føres også til at den som holdt seg innen dette kravs ramme ikke kan straffes.

Den av høyesterett, administrasjonsrådet, Norges Bank, næringsorganisasjonene, arbeidsgiverforeningen, landsorganisasjonen m.v. i april 1940 valgte linje, forutsatte et samarbeide med okkupantene hvorunder man fikk avveie hvilke fordeler ens opptreden ville medføre for norske interesser, mot den fordel den samtidig ville medføre for okkupanten. Dette kom ved forskjellige leiligheter til uttrykk. Typisk er et utkast til et brev til den tyske minister som fylkesmann Christensen, politimester Welhaven, rådmann Hartmann, ordfører i Oslo Trygve Nilsen og direktør Jahn var blitt enig om lørdag den 13. april å sende, og hvori det heter (Schjelderups bok side 23):

"Idet vi er forvisset om at det også er i de tyske myndigheters interesse at den store mengde saker som melder seg får en hurtig og grei avgjørelse ber vi o.s.v.". Her appelleres, og saklig velbegrunnet, direkte til tysk interesse.

Med hensyn til de enkelte borgeres opptreden i administrasjonsrådetstiden så måtte følgende dokumenter og forhold være avgjørende for dem:

1. Administrasjonsrådets beslutninger. Her foreligger trykt deres "lovtidende", men vesentligere er en mengde enkeltbeslutninger som viser rådets politikk. Rådets protokoll er ikke offentlig tilgjengelig men den burte være det, idet den mere enn noe annet gir den ånd hvori rådet handlet og hvoretter den enkelte innrettet seg. Også de enkelte departementers beslutninger burte være tilgjengelige. De gir den videre utformning av rådets tankegang. Nå er det mere eller mindre tilfeldig om en leverandør, hvis forhold er under granskning, har gjemt et eller annet skriv. Men en slik tilfeldighet bør ikke bli avgjørende for hans skjebne. "Norges Bank under okkupasjonen" forteller en del. Framstillingen viser at administrasjonsrådet så langt fra å ha tenkt på noen sabotasje ivrig arbeid for å holde bedriftslivet igang og motarbeide arbeidsløshet: "For å utnytte alle muligheter til beskjefligelse og sikre landets forsyning oppnevnte administrasjonsrådet (s.18). Etter konferanse mellom bl.a. administrasjonsrådet ble der straks truffet foranstaltninger til igangsettelse av stanset virksomhet til nye tiltak og omlegning av vår produksjon og omsetning".

Ifølge samme konferanse besluttet uttalt:

"Enhver er både juridisk og moralsk forpliktet til i størst mulig utstrekning å betale all forfallen gjeld, skatter og avgifter. Inngåtte ordrer bør opprettholdes" (s.19).

Noen begrensning forsåvidt angår deres innhold nevnes ikke. Direktør Gunnar Jahn:

".....Det er av den største betydning hvis vi kan bringe inn i situasjonen en stimulans" (s.20).
"Administrasjonsrådet oppnevnte en nemnd for varebytte med Tyskland. Gjennom denne nemnds forhandlinger kom det i stand en ordning av samhandelen basert på clearing.
"Som situasjonen lå an var det klart at vi vesentlig vilde være henvist til Tyskland såvel for eksport som for import" (s.22).

Selv etter de meget sparsomme opplysninger som "Norges Bank under okkupasjonen" gir om administrasjonsrådets arbeide, er det helt klart at det søkte å holde arbeidslivet igang og holde arbeidsløsheten borte. Det ordnet med kredit. Det fremmet en omlegning av produksjonen. Det interesserte seg for eksport til og import fra Tyskland samt fra Sverige og Danmark. Det var positivt innstillet i så henseende. Dets egne dokumenter og korrespondanse vil sikkert ytterligere utdype dette.

2. Nemnden for industri og omsetning. Denne nemnd ble nedsatt av administrasjonsrådet den 3. mai 1940, altså mens Norge ennå var krigsskueplass. Den besto av advokat Einar Sunde (formann), direktør C.W. Eger, direktør Gunnar Schjelderup, grosserer Carl Boysen og forretningsfører Volan. Om dens mandat meddeler "Norges Bank under Okkupasjonen" (side 18):

"For å utnytte alle muligheter til beskjeftigelse og sikre landets forsyning, oppnevnte administrasjonsrådet 3. mai nemnden for industri og omsetning. Denne fikk bemyndigelse til å treffe de nødvendige tiltak for å holde produksjonen, omsetning og transport oppe, undersøke spørsmålet om nye arbeidsmuligheter, om omlegning av produksjonen etter de nye forhold og behov og å påse at driftsstans, innskrenkning og reduksjon av lønninger ikke fant sted i større utstrekning enn tvingende nødvendig".

Etter innstilling fra denne nemnd besluttet administrasjonsrådet 4. mai 1940 bl.a.:

"Ingen driftsstans må finne sted uten at den på forhånd er meldt til nemnden for industri og omsetning med angivelse av grunnene for arbeidsstansen".

Alle bestrebelser gikk ut på å holde hjulene igang. Nemnden fikk også istand en varebytteavtale med Sverige etter at dette var mislykket for banksjef Torkildsen. Nemndens arbeide ble positivt og meget omfattende. Da den var et offisielt organ for administrasjonsrådet kan neppe noen bedrift bebreides de gamle og de nye oppgaver som bedriften har påtatt seg i samklang med nemndens arbeide.

Dennes møteprotokoller, korrespondanser og beslutninger må oppfattes som offentlige dokumenter og bør tillegges megen vekt ved undersøkelse av de enkelte bedrifters forhold. De bør snarest mulig framlegges.

3. Norges Banks forhold under okkupasjonen er klarlagt gjennom det tidligere nevnte dokument. Det viser at banken like til 8. mai 1945 åpent og ærlig gikk in for norske interesser under et intimt samarbeide med okkupanten. Resultatet viser at en sådan politikk var mulig, men banken var her heldig stillet da den tyske kontrollør, direktør Satler, "var en velutdannet fagmann med stor innsikt i pengepolitiske og finansielle spørsmål". (side 24). Norges Banks politikk interesserer i nærværende forbindelse kun for såvidt den utvilsomt hos næringslivets menn måtte bidra til å festne den oppfatning det var mulig at et fortsatt materielt samarbeid med tyskerne kunne være i Norges interesse. Den er en evig og levende protest mot det ikke så usedvanlige slagord: Jo værre dess bedre. Det er ikke tvilsomt at dette hadde sin betydning for de enkelte bedrifters opptreden.

4. Arbeidsgiverforeningen og landsorganisasjonen.
Disses samarbeide sommeren 1940, såvel som riksmeglingsmannens opptreden, viser at man oppfattet det som en felles norsk-tysk interesse å holde arbeidslivet igang. De vanskelige lønnsforhold kunne gitt den herligste anledning til sabotasje av alt arbeide - også fra tyskerne. Men man fikk ordnet forholdene. Riksmeglingsmannen kom med tysk fly til Oslo. Når han ble hentet i tysk fly var det selvfølgelig fordi tyskerne hadde interesse av at hans arbeide skulle lykkes. Når han lot seg hente, var det likeså selvfølgelig fordi han så en norsk interesse i å få fremmet sitt arbeide. Ennå på den tid mente man altså at de 2 interesser kunne kombineres. Forøvrig viser en rekke dokumenter fra den tid at såvel norsk arbeidsgiverforening som Arbeidernes faglige landsorganisasjon i 1940 av all kraft gikk inn for å holde bedriftslivet gående for å unngå sabotasje og arbeidsløshet. For Industriforbundets hovedstyre heter det:

"Hovedstyrets medlemmer erklærer at de positivt vil yte det nye administrasjonsråd sin støtte og at de hver i sin krets vil arbeide for at næringslivet holdes igang i den utstrekning det er mulig".

Disse uttalelser tar selvsagt sikte på de ytelser som i henhold til Haagerkonvensjonen gjaldt okkupasjonsmaktens behov eller sivile behov. Men mottoet var: Arbeide, beskjeftigelse, ingen arbeidsledighet. Vanskeligheten gjaldt i begge tilfelle å finne en grense.

5. Ved siden av de offisielle og halvoffisielle organers opptreden måtte de private næringslivets menn kunne bygge på de utredninger som dengang måtte foreligge fra framtrædende jurister eller fra organisasjonen. Der foreligger et memorandum av h.r.domm Klæstad. (Schjelderups bok side 69). Dette memorandum bør framlegges. Om Klæstads oppfatning forteller Schjelderups bok for såvidt angår arbeidet for fienden intet utover en beskjed til en av sjefene for en av de militære bedriftene:

"Med det forbehold at jeg bare uttaler meg som privatmann vil jeg ha sagt at trues De med pistol for pannen til å fortsette er det ikke forræderi om De gjør det".

En slik uttalelse når det gjaldt militær fabrikasjon for fienden ville neppe vært angitt i 1944, snaut nok i 1942. En offiser for stå for skudd. Dessuten kunne han gått i dekning eller over grensen. Men de ting var dengang mindre aktuelle.

Det ville også være av den aller største interesse å få framlagt andre juridiske utredninger som måtte foreligge fra den tid til veiledning for større eller mindre kretser. Uttalelser som nå måtte framkomme vil lett virke som prosedyre. Uttalelser dengang må taes som det de var: Orienterende veiledninger som folk kunne bygge på.

Som eksempel på hvor vanskelig det er å bedømme forholdene kan nevnes: For trykkerienes vedkommende f.eks. er forholdet følgende: Under okkupasjonen var trykkeriene fullt beskjeftiget så langt det var mulig å skaffe papir. Deres utnyttelse avhang av deres kapasitet og tekniske forutsetninger. Enkelte var lagt an på trykning av kort, protokoller o.l. andre på tidsskrifter, aviser, og ter andre bøker. Alle disse ble av okkupanten utnyttet mest mulig etter sine forutsetninger uten at man deri kan se noe uttrykk for ei-erens nasjonale innstilling. Dette har ledet til aksjoner mot enkelte trykkeriinnnehavere. Såvidt sees er disse aksjoner innskrenket til trykning av aviser og tidsskrifter, men ikke bøker av unassj- nalt innhold. Der har man holdt seg til forlagene. Leverandører av papir og svarte til de foretagender som ansees mindre heldige er ikke medtatt, heller ikke det tekniske personale i trykkeriene. Den prin- sipielle begrunnelse for forskjellen er ikke klarlagt.

Selv når det gjaldt rent militært arbeide sto man usikker. Det gjelder ikke bare h.r.dommer Klæstads uttalelser. I et brev til arkitekt Odd Nansen av 29/4-40 - altså mens krigen ennå foregikk i Syd-Norge - skriver rådmann Paul Hartmann på Oslo kommunes vegne:

"Hermed tillater jeg meg å meddele at Oslo kommune etter "krisenemndens beslutning idag er villig til å fortsette "arbeidet med bygninger m.v. på Fornebu, overensstemmende "med tidligere inngåtte kontrakter med arkitekt og entre- "prenører, således at Oslo kommune overfor de tyske myndig- "heter overtar arbeidet. Når Oslo kommune har utført såv- "dette arbeide som den fortsatte planering av flyplassen, "skjer dette under henvisning til at de tyske myndigheter "i møte hos direktør Bache-Wiig den 26. ds. har erklært at "flyplassen i alle tilfelle ville bli gjennomført ved nor- "ske arbeidere, i fornødent fall ved tvang. Protokoll ov- "dette møtes forhandlinger har De tidligere mottatt".

Det er gitt at den eller de entreprenører som fullførte arbeidet på Oslo kommunes vegne ikke kan straffes, medmindre man sam- tidig vil straffe rådmann Hartmann og Oslo krisenemnd. Herom blir det vel neppe tale. Det er heller ikke derfor skrivelsen er sitert, men den er gjengitt for å gi et bilde av situasjonen den gang. I 1944 ville Oslo kommune under dets gamle ledere aldri ha påtatt seg et slikt arbeide under kamphandlinger i Norge og enhver nasjonalsinnet mann ville - uansett de trusler han måtte være utsatt for - voldelig ha sabotert arbeidet, eller i alle fall gått over grensen. Men selve saken har sine konsekvenser utover Fornebu flyplass. Andre, som på andre steder under tilsvarende forhold måtte ha opptrått på samme måte, må behandles på samme vis. Om de har vært mere eller mindre

fikse til skriftlig å få bevis for den tvang de har vært utsatt for, kan her ikke være avgjørende. Den overfor Oslo kommune anvendte tvang karakteriserer i og for seg situasjonen.

De her nevnte argumenter gjelder tildels den hele okkupasjonstid i det okkuperte område d.v.s. etter 15. april 1940 til 8. mai 1945, men med visse og meget vesentlige modifikasjoner for de forskjellige avsnitts vedkommende.

Solem sier i sine kommentarer til landssvikanordningen side 20: (Ad. Straffelovens prgr. 86)

"Men en kan ikke si at ethvert samarbeid med okkupasjonsmakten rammes av bestemmelsen . . .
"Det vil i mange tilfelle være nødvendig at de offentlige tjenestemenn fortsetter i sine stillinger for å holde det sivile liv oppe og hindre fullstendig kaos. Den nytte dette har for befolkningen vil ofte være av så avgjørende vekt at den hjelp som samtidig derved blir ytet fienden, blir helt forsvinnende".

Landssvikeravdelingen vil ha det til, at det å bygge barakker for tyskerne under krigen har vært straffbart. Men det må da være innlysende at det har vært en meget stor fordel for befolkningen at der ble bygget barakker. Ingen kan vel tro at tyskerne hadde unnlatt å lagt beslag på befolkningens beboelseshuse, hvis de ikke hadde fått tilstrekkelige barakker. Vi var da blitt tvunget til å bygge barakker for sivilt behov.

Dommer Solems ovenfor siterte kommentar til Landssvikanordningen, må derfor med like stor rett kunne anvendes av de der har bygget barakker under krigen, til sitt forsvar.

Forsåvidt den juridiske side av saken angår, er forholdet mellom okkupant og okkupert nærmere bestemt ved Haagerkonvensjonens Landkriksreglement prgr. 42 til 52. De utfylles av folkerettslige sedvaner, der hvor de ikke er uttømmende, eller uklare.

Bestemmelsene går hovedsaklig ut på følgende:

I.

1. Okkupasjon er inntrått når den krigførende motpart har fått slik makt over området, at han hurtig framtvinger sitt herredømme der, hvis der gjøres motstand mot ham. Fra det øyeblikk plikter alle innenfor området å vise ham lydighet. Enhver fiendtlig handling blir da ikke lenger en krigshandling, men en forbrytelse som regelmessig straffes strengere enn etter statens lover i fredstid.
2. Okkupantens første oppgave er å opprettholde ro og orden innenfor det besatte område, så det daglige liv kan foregå såvidt mulig etter tilvante fredlige forhold.
3. Befolkningen har på sin side plikt til å medvirke til at denne oppgave kan løses.

4. Okkupanten må ikke stille krav eller foreta handlinger som overskrider visse rettslige grenser for okkupasjonen. Den er en forbigående tilstand, og skal ikke belastes borgerne mere enn hensynet til de militære operasjoner gjør det nødvendig.
5. Borgernes liv, eiendom, ære og religion må således ikke krenkes. Borgerne kan ikke avkreves troskapsed overfor okkupanten, ikke tvinges til å gjøre spiontjeneste mot egne, eller til å delta i arbeid som har militære formål i okkupantens interesse.
6. Det blir således en gjensidig plikt for okkupant og okkupert ikke å foreta handlinger mot hinannen i strid med foranstående.
7. Borgerne har rett til å fortsette sitt yrke som ellers utenfor de militære krigsoperasjonsformål.
8. Etter straffelovens prgr. 86 er det en forbrytelse "under krig hvori Norge deltar - eller med en sådan krig for øye - å yte fienden bistand i råd og dåd, eller svekke Norges eller noen med Norge forbunden stats stridsevne".

Forutsetningen for denne forbrytelse er:

- a. Handlingen må være foretatt under krig, d.v.s. mens krigshandlingene faktisk pågår i landet. Her henvises til professor dr. juris Frede Castbergs "Folkerett" side 195-96: "Krig kan opphøre ved at den (krigen) rent praktisk ebber ut, idet fiendtlighetene innstilles. At der ikke blir sluttet en fredstraktat - kan ikke medføre at krigstilstanden ansees for å vedvare - uansett den faktiske situasjon". Man må herav kunne slutte at straffelovens prgr. 86 overhodet ikke rammer det fredlige samarbeid mellom okkupant og okkupert etterat kampen i landet er avblåst. Okkupanten er fra dette øyeblikk av ikke lenger å betrakte som fiende i straffelovens forstand.
- b. Handlingen må ta sikte på å skade Norge eller gavne fienden. Handlinger som hverken har dette formål eller slike følger er straffrie.
- c. Handlinger som vel har kunnet gagne fienden, men er foretatt for å forebygge fare for større ulykker for det okkuperes lands borgere. Det typiske eksempel er her brakkebygning til okkupasjonshærens behov i Norge, hvorved borgerne ble forskånet fra rekvisisjoner til dette behov.

Det er selvsagt umulig å tilstrebe en fredlig ordning med okkupanten og samtidig sky enhver handling som gagnar ham. Det er heller ikke mulig å trekke noen klar grense for begrepet "råd og dåd" etter strl. prgr. 86, når betingelsene for anvendelsen ellers er tilstede. Huseieren må blende sine vinduer på tross av at det gagnar okkupanten at motparten ikke orienteres. Det er samarbeid og huseierens egen risiko for luftangrep blir derved mindre. Bonden må arbeide på sin gård, til tross for at okkupanten derved får anledning til å rekvirere næringsmidler. Retten til å eksistere, skjøtte sitt arbeide og drive næring er her kun begrenset av at ens

virke ikke må^{ha} karakteren av "deltagelse i krigsoperasjonene mot sine egne".

Aksjonen mot profitørene har hittil ikke lagt tilstrekkelig vekt på sistnevnte moment, likesom man helt lukker øynene for at der ikke besto noen krigstilstand mellom det okkuperte Norge og okkupanten etter 9/6-40, men vel mellom den del av det norske rike som ikke var okkupert og Tyskland. Denne del av Norge vedble å være representert av London-regjeringen, og når der leilighetsvis er talt om "krigstilstand" mellom Norge og Tyskland er det forsåvidt korrekt, men en tilsnikelse å overføre det på hele forholdet mellom Norge og Tyskland.

Om den rettslige konsekvens av at Norge var okkupert kan det være nok å henvise til den berømte svenske folkeretsekspert Kleen: "Krigets lager" side 470:

"Det inngår i skyldigheten (for de okkuperte borgere) at, så-
"længe besetningen rekke intet företaga för Suverän och
"Folkförbund emot den besettande makt, vara seg genom hand-
"ling eller ens meddelande".

II.

Et land kan under andres krig være nøytralt fra først av, således som Danmark under krigen fra 9/4-40, eller det kan bli nøytralt etter å ha deltatt i krigen. Det kan skje ved at kampen avblåses og det fra begge sider treffes forføyninger som viser at nøytraliteten er blitt gjenopprettet. Okkupanten kan passivt vise dette ved bare å foreta handlinger som følger folkerettens bestemmelser om okkupasjon eller aktivt ved å gi uttrykk for sin vilje til å anerkjenne det okkuperte land som suverænt og nøytralt, tross okkupasjonen. Det okkuperte land kan passivt gi tilsvarende uttrykk ved ikke å opptre fiendtlig overfor okkupanten og aktivt ved selv å treffe en suveræn stats forføyninger.

Dette gjensidige forhold bestemmes etter det tusenårgamle rettsprinsipp at også motstandere må være ærlige overfor hverandre, og ikke opptre svikefullt angående sin fredsvilje. Det beror på den tanke at fredens rett må ha forrang for krigens, rettsorden for voldsferd, dersom menneskeheten ikke vil godkjenne sitt selvmord.

Den form hvori denne vilje til nøytralitet kan tre fram, kan her som ellers bestå i erklæringer, handlinger eller undlatelser som tilkjennegir en bestemt vilje (konkludente kjensgjerninger). I forhandlingene mellom Norge og Tyskland viste Norge sin vilje til å gjenopprette nøytraliteten på det okkuperte område på flere måter:

Den 9. juni 1940 erklærte regjeringen Nygaardsvold ved kommanderende general Ruge at krigen i Norge var opphørt, men at stor-krigen fortsatte på andre fronter og at nordmenn var med der. Og i avtalen med den tyske overkommando av 10/6-40 skrev Ruge under på at så tlike på det tidspunkt i Norge værende stridskrefter skulle legge våpnene ned, og ikke gripe til våpen mot Tyskland så lenge besettelsen av Norge varte.

I radiotale fra London den 20/6-40 uttalte utenriksminister Koht: "Krigen i Norge er avblåst".

Gjennom administrasjonsrådet mottok stortinget okkupas-
tens innkallelse av 13/6-40 til samråd om situasjonen ved at krigen
var opphørt, og forhandling om fredsordning i landet og avskjedigel-
se av London-styret, som ville fortsette krigen utenfor Norge.

Okkupantens handlinger ut fra forutsetningen om fredlige
forhold mellom Norge og Tyskland ble i prinsippet uten forbehold god-
tatt fra norsk side. Uenigheten gjaldt bare detaljer.

Norge søkte å få den faktiske inntråtte fredstilstand ut-
trykkelig fastslått i en særlig traktat. Det ble ikke avslått men
utsatt, ikke av hensyn til Norge som var okkupert, men til den del
av riket som fremdeles var representert ved Londonstyret og som
okkupanten befandt seg i krigssituasjon med. Fra tysk hold ble fram-
holdt at dette dobbeltforhold formelt la vansker i veien for formu-
leringen av en endelig fredsavtale, men at okkupanten erkjente Norges
nøytralitet i handling.

Norge hadde selv den største interesse av å få sin stil-
ling som nøytral stat gjenopprettet. Som nøytral bevarte vi vår
enhet og uavhengighet av begge parter når krigen ute i Europa tok
slutt, hvem der enn seiret. Som alliert med en av de krigførende
deltok vi i krigsrisikoen, og vilde under alle omstendigheter sette
norske borgeres liv på spill i en krig som ikke gjaldt oss. Med den
ene krigførende som okkupant i vårt land og den annen krigførende
som herre over vårt styre, måtte det også oppstå fare for borgerkrig,
hvis man ikke valgte å holde oss nøytrale.

Var vi i krigstilstand, kunde ennvidere okkupanten bemek-
tige seg vår flåte uten erstatning.

Etter disse synspunkter søkte man å lede politikken i det
okkuperte Norge etter 9. juni 1940 såvel under Administrasjonsrådet
som senere under de kommissariske statsråder.

Stortingsdokument nr.1 uttaler bl. a. om dette:

"Skulle imidlertid tyskerne vinne krigen, ville kongens og
"regjeringens handlemåte vanskeliggjøre utsiktene til å be-
"vare vår suverenitet i framtiden. Kongen og regjeringen
"kunne heller ikke fra London gjøre noe for å bedre våre ut-
"sikter i så måte. Det var bare vi her hjemme som kunne ta
"skritt til å søke bevart en severen norsk stat etter krig
"med tysk seir. Slik som krigsutsiktene fortonte seg i
"midten av juni 1940 var, som foran nevnt, tysk seir en nær-
"liggende mulighet, og det måtte da framstille seg som en
"plikt for stortingets medlemmer, for de politiske partier
"og for lederne i de landsomfattende organisasjoner å gjøre
"det som var mulig for å søke å trygge landets framtid under
"denne forutsetning. Det forelå her betingelsene for den
"konstitusjonelle nødrett.

"Under inntrykket av krigsbegivenhetene ved Frankrikes
"kapitulasjon den 17. juni uttalte således høyesteretssjusti-
"tiarius Paal Berg overfor presidentskapet i anledning av for-
"handlingene med tyskerne at nå var det slutt med jussen, at
"det er politikk det spørres om, og at politisk er situasjoner
"for Norge nå en helt annen enn før.

"De overenskomster som de norske forhandlere gikk med på
"var mot forhandlernes såvel som mot det norske folks ønske,
"men ble funnet nødvendige for å søke sikret landets suvere-
"nitet i framtiden.

"Regjeringen hadde selv den 9. april gjort framlegg om å forhandle om en lignende ordning med Tyskland som den Danmark fikk, og stortinget sluttet seg enstemmig til dette forslag. Ordningen kom ikke istand fordi tyskerne etterpå satte fram krav om at Quisling skulle danne regjering. I juni var dette krav om Quisling frafalt, mens vi forøvrig ble lovet en ordning "bedre og friere enn Danmarks". Men på den annen side ble det krevet tiltak overfor kongehuset og regjeringen som bød enhver nordmann imot. Det var dog ikke til å unngå at med en tysk seier var det ingen mulighet for at kongen og regjeringen kunne fortsette som konge og regjering her i landet. En oppnådde likevel gjennom forhandlingene at kongen bare skulle suspenderes inntil kongehusetts endelige stilling vilde bli avgjort ved fredsforhandlingene".

Okkupanten på sin side viste ønsket om å gjenopprette det nøytrale forhold:

1. Innkalte som før nevnt stortinget 13. juni 1940 som landets øverste konstitusjonelle organ og erkjente derved Norges selvstendighet.
2. Friga de norske krigsfanger.
3. Tillot i juni måned 1940 de internerte norske tropper i Sverige å komme tilbake til landet, et utvetydig bevis for at okkupanten også overfor Sverige erkjente Norges nøytralitet gjenopprettet, og at Sverige ikke på sin side betraktet det okkuperte Norge som værende i krigstilstand med Tyskland.
4. Unnløst å ta 80.000 tonn norsk tonnasje som prise, hva okkupanten ville hatt rett til dersom krigstilstand hadde vedvaret.
5. Sluttet traktater med Norge som suveren og nøytral stat, jevnbyrdig med andre frie stater, f.eks. Spania, således 2 postkonvensjoner av 1942. Sommeren 1943 ble der dannet en presseunion mellom en rekke europeiske stater. I denne kunne bare selvstendige stater opptaes som kollektive medlemmer. Flere stater som var okkupert søkte opptagelse men fikk avslag, således både Frankrike og Holland. Derimot ble Norge opptatt. Under drøftelsene ble det henvist til at Norge hadde uttrykkelig løfte om at okkupanten ville trekke seg tilbake fra landet etter krigen, uten grenserogulering.

Av de mange orienteringer som framkom i den første tid av okkupasjonen gjengis her foreløbig en, som i autoritativ vekt kan side-
stilles med regjeringsadvokat Kristen Johansens velkjente memorandum
av 27. mai 1940, og som i sin oppfatning av sakens juridiske side går
atskillig lenger.

Jeg sikter her til en artikkel av h.r.^l. advokat Harald Holthe i Dagsposten (Trondhjem) for 6. august 1940. Det kan nevnes at advokat Holthe er et av de mest framtreddende juridiske navn nordnordnordvest, og at han før krigen var medlem av stortingets folkerettskommissjon således at han måtte forutsettes å være ekspert på nettopp det her omhandlede område. Hans nasjonale kvalitet tør framgå av den

omstendighet at han etter frigjøringen ble konstituert som fylkesmann i Sør-Trøndelag. Artikkelen heter "Krig" og lyder:

"Å bevise tidspunktet for en krigs begynnelse og slutt er i rettslig henseende nødvendig. Dype endringer i de rettslige situasjoner følger herav. Enkelte lover suspenderes og andre trer i kraft under en krig.

"Okkupantens rettigheter og forpliktelser under invasjonen og krigen er delvis av annet omfang enn etterat våbnene er nedlagt.

"Norge kom i krig med Tyskland den 9. april iår. Krigen opphørte den 9. juni, da våbnene i Norge ble nedlagt. Den tyske krigserklæring av 25. april får i denne forbindelse ikke betydning.

"Vårt folks standpunkt og vårt stortings standpunkt før krigen var ubetinget nøytralitet. Så langt våre folk evnet ble denne linje holdt.

"Nøytralitet tjener fredens opprett-holdelse.

"Det norske folk har aldri - og under ingen omstendighet på konstitusjonell vis - hatt allianse med Storbritania, vi har aldri gått med på å engasjere oss i en verdenskamp.

"Sympatier og vennskap er ethvert menneske berettiget til å slutte etter egen prøvelse og samvittighet.

"Overfor okkupasjonsmakten plikter nå enhver i Norge ikke å utvise noen form for fiendtlig handling. Om nordmenn i utlandet velger å gå i krig for Storbritania er det en frivillig sak. Norge som stat bindes ikke.

"Hverken kongen eller regjeringen Nygaardsvold er berettiget til å la den norske stat være krigførende for Storbritanias sak. Storbritania har intet rettskrav på at så skal skje.

"Ingen av de krigførende makter har krav på at vårt folk trekkes inn i Europas og verdens uløste spørsmål, for hvilke krig føres.

"Det norske folk har nå krav på ikke å bli trukket inn i bitterheten, hatet, villheten og ødeleggelsen.

"Vårt folks heder og verdighet idag - da vårt land er okkupert - er ikke knyttet til kamp, men til fredelig arbeid.

"Vi plikter å unngå konflikter, men har rett til å hevde våre krav i henhold til folkenes rett".

Harald Holthe (sign).

Som det vil sees av ovenstående gjør advokat Holthe seg til talsmann for nettopp det syn som vi har framholdt, og som rokker ved en av grunnpilarene i hele det pågående rettsoppgjør.

Etter dette forsvinner selve grunnlaget for anvendelsen av straffelovens prgr. 86 på forretningsforhold med tyskerne etter 9. juni 1940, idet okkupanten fra dette tidspunkt ikke lenger er å betrakte som fiende i straffelovens forstand, da kamphandlingene i landet nå er opphørt.

Fra samme tid plikter enhver å innordne seg under okkupanten, og har en likeså selvfølgelig som utvilsom rett til å tre i forretningsforbindelse med hans organer.

Skulle h.r.advokat Holthe ha en annen mening idag kan ikke dette tillegges betydning. Det avgjørende må være at han i den kritiske tid i 1940 forfektet denne mening og for almenheten sto som en av våre mest anerkjente jurister, hvis folkerettslige innsikt allerede

hadde fått sitt offisielle stempel. Artikkelen er et treffende svar på det i disse saker så forslitte spørsmål. "Visste De ikke at vi var i krig med Tyskland?". Høyesterettsadvokat Holthe visste det i all fall ikke!

Tyskerarbeiderne.

I supplement nr. 1 er det gjort rede for de retningslinjer som riksadvokaten har trukket opp for behandlingen av disse saker.

Dette har avstedkommet følgende funderinger fra "flere arbeidere" offentliggjort i "Adresseavisen" Trondheim, for tirsdag 26. februar:

"Har lest riksadvokatens nye fortolkning av landssvikanordningen med omsyn til avstraffelsen av tyskerarbeiderne. Kunne det ikke med det samme i denne forbindelse være av interesse å få en rede-gjørelse fra byens ordfører om de arbeidere i Trondheim kommune som i 1940, etter ordre ordføreren, ble nødt til å ta tysker-arbeide på Værnes. Mange av dem fikk jobben med å laste bomber, som igjen ble sluppet over norske styrker i Nord-Norge. Herr kjøpmann Greger Hagen spurte for en tid siden i Adresse-avisen om en redegjørelse fra ordføreren men fikk ikke noe svar, såvidt jeg har sett. Kanskje Landssvikavdelingen kunne ha en viss interesse av dette. I allfall skal ikke vi arbeidere straffes, det kan dere ta gift på".

Dette er bare et av de mange karakteristiske eksempler på at norske myndigheter - endog mens krigshandlingene pågikk i Norge - samarbeidet med okkupanten, selv når det gjaldt de mest krigsviktige ting.

Det springende punkt ved disse rettssaker mot de økonomiske landssvikere er, at ingen kan sies å ha handlet med f o r s e t t for å hjelpe fienden med råd og dåd under en krig, fordi de har vært tilrådet av landets største rettslærde, og har handlet etter disse råd. Dertil kommer de henstillinger de næringsdrivende fikk sommeren 1940 av administrasjonsrådet, og at de har fulgt det eksempel som ble gitt av Oslo kommune i april dagene 1940. Handlingen kan derfor ikke straffes etter straffelovens prgr. 86.

En av regjeringen Nygaardsvolds tidligere medlemmer skal like før krigen ha uttalt, at Norge ikke kunne unngå hungersnød under en kommende krig, hvis vår forbindelse med utenverdenen ble avbrutt for en lengere tid.

Alle måtte være klar over at det okkuperte Norge ikke kunne brødfø befolkningen, uten direkte støtte fra okkupasjonsmakten. Det er derfor også helt naturlig at Norge til gjengjeld måtte yte noe - selv om en dermed vil kunne si at en ga fienden støtte - for å unngå hungersnød. Det har vært lett nok å sitte i London og dirigere sabotasje, men folket i det besatte område måtte leve eller innstille seg på sult og død, hvis regjeringens direktiver skulle følges.

Det er folkerettsstridig å dømme befolkningen i et besatt land fordi den har lystret okkupasjonsmaktens bud. For å ha klare regler i et slikt forhold (okkupasjon) er det at vi har folkerettens

bestemmelser herom, men disse rettsregler synes det norske rettsvesen under landssvikoppgjøret helt å ha glemt, og det er vel også derfor at prof. Skeie mener at der aldri har hersket slik rettsløshet i landet som nå.

Likhet for loven.

Det er en kjensgjerning at det er et fåtal av N.S. som har drevet store forretninger med den tyske vernemakt, men de som har vært medlemmer av NS forhandsstraffes med varetektsfengsel i lange tider. Flere har allerede sittet over et år i fengsel. De virkelig store "Jøssingfirmaers" ledere, hvis antall er mangedobbelt, og hvis forretninger tilsammen har gått opp i hundreder av millioner kroner med den tyske vernemakt de går på et par unntagelser nær ute som frie menn. Ved å sitte innesperret avskjæres NS-forretningsmenn muligheten for å få et fornødent forsvar. Disses juridiske forsvarere er - som alle norske jurister for tiden - så sterkt opptatt, at en kan være glad om en kan få en konferanse hver 2nen eller 3dje måned, og da kun noen minutter ad gangen. Forhørsretten som etter gammel skikk og bruk skulle bestemme om videre varetektsarrest er lovlig, er blitt en parodi av en rett. Forhørsdommeren må følge de direktiver han får fra landssvikpolitiet. Den siktedes forsvarsinnlegg blir ikke engang lest av dommeren.

For en siktet NS-mann nytter det sjelden å komme fram med formildende omstendigheter for sin handling. Selv om han i retten forfekter at Norge som okkupert ikke var i krigstilstand med Tyskland, så kommer der i domspremissene: at retten finner det bevist at siktede var klar over at Norge var i krig.

Er man derimot ikke medlem av NS kommer det ikke fram (i ethvert fall ikke i pressen) at vedkommende f.eks. har gitt tyske forretningsforbindelser gaver.

Vi har opplevet at en "jøssing" har slått sin kvinnelige slektning (NS) så hun falt i gaten med døden tilfølge. Mannen fikk kun 6 mdr. betinget dom. En hjemmefrontmann drepte sin medbeiler og skjøt ham ned, og ble frifunnet av retten. En landssvikpolitimann voldtok en kvinne i et fengsel og ble frifunnet for denne forbrytelse. En ung mann derimot som i god tro har kjempet i Finland - og satt sitt liv som innsats - får ofte mer enn 5 års straffarbeide.

I "Dagbladet" for 15/5-46 sto der en rystende artikkel om fangevoktere i nærheten av Tromsø som hadde mishandlet fangene på det forferdeligste. Aktor nedla påstand om fra 3 til 4 års fengsel. De siktede (ikke medlemmer av NS) fikk fra 5 til 30 dagers fengsel som betinget dom.

Dette er ikke noe isolert tilfelle. Turte våre myndigheter sette i gang en ærlig ment undersøkelse om forholdene rundt om i landet etter frigjøringen - likeoverfor NS-kvinner og menn - ville nok mange gode nordmenn bli rystet på det sterkeste over at slik har kunnet forekomme i et kultursamfunn som det norske. Selv sterkt skadede invalider har vært behandlet på det råeste. De tyske nazisters umenneskelige brutale overgrep synes å ha smittet mange i en forferdelig grad.

- 30 -

Disse forhold burte det være en oppgave for biskoppen å ta fatt i, hvis hans indignasjon for overgrep er så ærlig ment som han i sin bok har gitt uttrykk for (se hans bok side 142).

Hele vårt samfunn har, som det ble sagt under en diskusjon i universitetet ifjor høst, fått et "ulivssår som der vil komme til å renne materie av i lange tider", fordi den gamle jødiske læresetning - øye for øye, tann for tann - er satt i høysetet, og en har glemt at en skal elske sin neste som seg selv.

Foranlediget ved skildringer fra etterkrigens Tyskland, fra en av Osloavisernes korrespondenter, gir "Krigsropet" lørdag den 26. januar 1946, nr. 5, side 5, i en artikkel: "Det gir ingen glede" signert K.J.R. sin tilslutning dertil, og tilføyer bl.a.:

".... Det har aldri gitt noensomhelst grunn til glede å skyve til-
"side de gamle hevdvundne lover om humanisme og nestekjærighet.
"En vinner aldri sin motstander ved å slå ham eller ved å bruke
"de samme metoder som han selv brukte. Heller ikke ved å gle seg
"over hans forkomne tilstand. En slagen fiende vinnes bare ved å
"vise forståelse og gi ham hans menneskerettigheter tilbake".

.....

"Skal hatet og hevnen få fritt spillerum innen vårt folk, vil vi
"snart stå på kanten av en ny forferdelig avgrunn. Det er vår
"plikt å verne folkesjelen og den oppvoksende slekt mot denne
"fare!
"Over hele verden lyder der et rop om rettferdighet. Men hvil-
"ken rettferdighet er det det ropes på? Jo, den som sier
"øye for øye og tann for tann". Og er det slik må vi vike til-
"bake for tanken i gru og forferdelse. La oss være ærlige og er-
"kjenne at ropet om rettferdighet i stor utstrekning er en for-
"kledning for hat og hevntanker!

"Måtte der ved siden av ropet om rettferdighet også stige
"mot himmelen et rop om godhet, verdighet og høysinn!"

"Og det skaper glede!

"Sann og ekte glede!".
